

Ager Tarraconensis 1

Aspectes històrics i marc natural

Historical aspects and natural setting

Marta Prevosti i Josep Guitart i Duran
(directors científics / Scientific Directors)

Three chapters in English

D O C U M E N T A 16

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
INSTITUT CATALÀ D'ARQUEOLOGIA CLÀSSICA
Tarragona, 2010

Ager Tarraconensis. – (Documenta ; 16)
Bibliografia. – Conté: 1. Aspectes històrics i marc natural -- 2. El poblament -- 3. Les inscripcions romanes (IRAT).
– Text en català, alguns capítols també en anglès
ISBN 9788493773434 (o.c.)
I. Prevosti, Marta, dir. II. Guitart i Duran, Josep, 1946- dir. III. Gorostidi, Diana IV. Institut d'Estudis Catalans V. Institut Català d'Arqueologia Clàssica VI. Col·lecció: Documenta (Institut Català d'Arqueologia Clàssica) ; 16
1. Arqueologia del paisatge – Catalunya – Camp de Tarragona 2. Excavacions arqueològiques – Catalunya – Camp de Tarragona 3. Camp de Tarragona (Catalunya) – Arqueologia romana
904(467.14)

Ager Tarraconensis és un projecte de l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica i l'Institut d'Estudis Catalans, amb el finançament d'Acesa-Abertis. El projecte s'emmarca dins la línia de recerca de l'ICAC «Arqueologia del paisatge, poblament i territori» i del projecte Forma Orbis Romani de l'Institut d'Estudis Catalans, promogut per la Unió Acadèmica Internacional.

Aquesta recerca també s'ha inserit en el marc del projecte del Ministeri de Ciència i Innovació HAR2009-10752: «Interacció i articulació *urbs-territorium* en el *conventus Tarraconensis*».

© d'aquesta edició, Institut d'Estudis Catalans i Institut Català d'Arqueologia Clàssica (ICAC)

Institut Català d'Arqueologia Clàssica
Plaça d'en Rovellat, s/n, 43003 Tarragona
Telèfon 977 24 91 33 - fax 977 22 44 01
info@icac.net - www.icac.net

© del text, els autors
© de les fotografies i il·lustracions, els autors, llevat que s'indiqui el contrari
© de la traducció a l'anglès, Paul Turner (capítols 2 i 5.4.3.) i Encarna Raga Almúdever (capítol 4)
© de la foto de la coberta, Arxiu MNAT / M. García

Primera edició: octubre del 2010
Coordinació: Jordi López Vilar
Coordinació editorial: Publicacions de l'ICAC
Correcció: Ramon Vidal Muntané
Disseny de la col·lecció: Dièdric
Coberta: Píxel Sònic Estudi

Foto de la coberta: Mosaic dels Peixos procedent de la vil·la romana de Cal·lípolis (la Pineda, Vila-seca).
Maquetació i impressió: Indústries Gràfiques Gabriel Gibert

Dipòsit Legal: T-1505-2010
ISBN de l'obra completa: 978-84-937734-3-4
ISBN del volum 1: 978-84-937734-4-1

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només es pot fer tenint l'autorització dels seus titulars, amb les excepcions previstes per la llei. Adreceu-vos a CEDRO (Centre Espanyol de Drets Reprogràfics, www.cedro.org) si heu de fotocopiar o escanejar fragments d'aquesta obra.

SUMARI

Presentació	
<i>I. Rodà i S. Giner</i>	9
<i>J. Ll. Giménez</i>	13
1. Plantejament i precedents del treball. <i>M. Prevosti i J. Guitart</i>	15
2. La ciutat de <i>Tarraco</i> , entre nucli urbà i territori / The city of <i>Tarraco</i> , between an urban centre and a territory. <i>M. Prevosti</i>	25
3. El paisatge de l' <i>ager Tarraconensis</i> . <i>A. Pèlachs i M. Prevosti</i>	113
4. Les centuriacions de l' <i>ager Tarraconensis</i> : organització i concepcions de l'espai / The Centuriations of the <i>Ager Tarraconensis</i> : Spatial Organisation and Conceptualisation. <i>J. M. Palet i H. Orengo</i>	121
5. El marc natural.	155
5.1. La base geològica. Trets generals del Quaternari i la seva relació amb els assentaments d'època romana. <i>R. Daza i A. Álvarez</i>	155
5.2. Evolució del paisatge vegetal al Camp de Tarragona: estudi pol·línic de la seqüència sedimentològica procedent de l'aiguamoll de la Sèquia Major (la Pineda, Vila-seca). <i>S. Riera, Y. Miras, S. Giralt i G. Servera</i>	163
5.3. Estudi arqueobotànic d'una sitja del segle iv aC a la plaça de Sant Andreu (la Selva del Camp, Tarragona). <i>E. Allué, A. Ollé, P. Otiña, J. Vallverdú i J. M. Vergès</i> .	173
5.4. La fauna.	181
5.4.1. Paisatge, alimentació i gestió dels ramats als Antigons a partir de les restes de fauna (vertebrats i mol·luscos). <i>S. Valenzuela</i>	181
5.4.2. Les restes faunístiques de la vil·la romana de la Llosa: gestió ramadera, consum alimentari i paisatge. <i>N. Padrós</i>	192
5.4.3. La Llosa i els Antigons, una aproximació a la producció ramadera de les <i>villae</i> de l' <i>ager Tarraconensis</i> . Segles III-VI dC / La Llosa and Els Antigons, an approach to stockbreeding in the <i>villae</i> of the <i>ager Tarraconensis</i> . 3rd - 6th centuries AD. <i>N. Padrós i S. Valenzuela</i>	200

1. PLANTEJAMENT I PRECEDENTS DEL TREBALL

Marta Prevosti i Josep Guitart

El «Projecte Ager Tarraconensis (PAT). Estudi del paisatge arqueològic a la dreta del riu Francolí» va ser una iniciativa científica de l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica (ICAC) i de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), que s'emmarca en la línia de recerca de l'ICAC dedicada a l'arqueologia del paisatge, poblament i territori, i en el programa internacional *Tabula Imperii Romani - Forma Orbis Romani* promogut per la Unió Acadèmica Internacional i realitzat aquí per l'IEC mitjançant el projecte *Forma Conventus Tarraconensis*. Aquesta iniciativa va comptar des de l'inici, el 2005, amb el suport i el finançament de l'empresa d'autopistes Acesa-Abertis, que ha fet possible desenvolupar la recerca amb la complexitat que posen de manifest els treballs que publiquem en aquest conjunt de sis volums.

Aquest projecte es va plantejar en el seu punt de partida com la continuació lògica, tant pel que fa a la temàtica com a la metodologia, de l'*Estudi del paisatge arqueològic antic de la Cossetània oriental*, realitzat entre 1998 i 2001. Promogut per l'IEC, el van dirigir Josep Guitart, Marta Prevosti i Josep Maria Palet, i el va patrocinar l'empresa Aucat, posteriorment integrada al grup Abertis. La recerca aleshores es va centrar en l'estudi del paisatge i el poblament antic a l'actual comarca del Baix Penedès, és a dir, una part del territori de l'antiga *Tarraco*. Iniciàvem així, en un marc limitat però prou ampli, la posada a punt d'una metodologia de recerca arqueològica susceptible de ser aplicada en successius projectes més ambiciosos a la resta de l'*ager Tarraconensis*, tal com hem pogut fer ara en l'espai a la dreta del riu Francolí.

Cal subratllar que el territori de l'antiga *Tarraco* era molt extens, ja que abraçava des del riu Llobregat fins al coll de Balaguer. Tal com hem raonat en el segon capítol d'aquest volum, la seva extensió s'aproximava segurament als 4.400 km² (fig. 1).

Les zones del Garraf i del Baix Penedès, especialment la zona costanera, gaudeixen d'una llarga tradició d'estudis, que es va intensificar a partir dels anys setanta amb la transició cap a la democràcia i la recuperació de l'autogovern. Podem mencionar entre d'altres les intervencions al nucli de Darró i al castell de Cubelles, des de la Diputació de Barcelona, acompanyades per una preocupació de contextualització amb el seu entorn; l'activitat de Magí Miret, que ha treballat amb una àmplia visió de territori; així com l'activitat arqueològica de l'equip de Joan Sanmartí i Joan Santacana, des de la Universitat de Barcelona, centrada en l'època ibèrica de l'àrea costanera del Baix Penedès, però que ha incidit també en l'època romana dins de la línia dels estudis de l'arqueologia espacial, als quals cal afegir els de Víctor Revilla, també des de la Universitat de Bar-

celona. Ja a la fi de la dècada dels noranta, el nostre estudi del paisatge, ja mencionat, centrat en l'època ibèrica i romana, es va desenvolupar també en aquesta zona del Baix Penedès.

La zona del Camp de Tarragona, el que podríem considerar la Cossetània occidental, o part occidental de l'*ager de Tarraco*, en canvi, havia quedat força ancorada en la llarga tradició d'estudis que es remunten a algunes notícies i activitats ja del segle XVIII, i més especialment del segle XIX, en què destaquen les publicacions de Bonaventura Hernández Sanahuja. Ja en el segle XX, les descobertes arqueològiques, si bé s'han anat documentant amb més rigor, han gaudit de poc impuls, segurament eclipsades per la riquesa de l'arqueologia del nucli urbà de *Tarraco*. Hi trobem una arqueologia centrada en cada jaciment, que, dins de les tendències tradicionals, resulta força descriptiva, però sense una preocupació decidida de conjunt.

A partir dels anys vuitanta del segle XX, l'arqueologia del territori de *Tarraco* també es va veure beneficiada de l'obertura que va protagonitzar tota la disciplina, que hem d'entendre dins de la important dinàmica a què es va sotmetre el país a partir de la restauració de les institucions democràtiques i amb la incorporació a la Unió Europea. De la mà d'aquests canvis polítics, seguits de les noves lleis de protecció del patrimoni històric, de la reforma universitària, de la major valoració del patrimoni arqueològic i de la millor dotació econòmica dels seus estudis, van poder arribar també les noves tendències teòriques de l'arqueologia. Tot i que tard, van anar obrint-se camí els principis de l'arqueologia processual, neofuncionalista i científista, que estan en l'origen dels estudis que es comencen a aplicar a les ciutats romanes i al territori dins d'una aproximació com a sistema. Paral·lelament, a partir dels estudis d'Història Antiga de la Universitat Autònoma de Barcelona, es va anar desenvolupant una línia de recerca dins de l'escola marxista científica, en estreta relació amb l'escola de Besançon (França). Ambdós enfocaments teòrics valoren molt especialment l'espai en què s'insereixen els assentaments humans, de forma que l'estudi de l'entorn, de les seves formes d'ocupació i d'explotació, així com de la dinàmica del poblament i la seva jerarquització esdevenen objectius fonamentals de coneixement. Dels estudis descriptius dels jaciments, es passa a valorar els estudis d'àmbit territorial, per les possibilitats explicatives que ofereixen del funcionament del sistema global. Aviat l'arqueologia beu també de les fonts de l'escola històrica dels *Annales* de Ferdinand Braudel, fet que permet incorporar-ne les teories en l'arqueologia del paisatge.

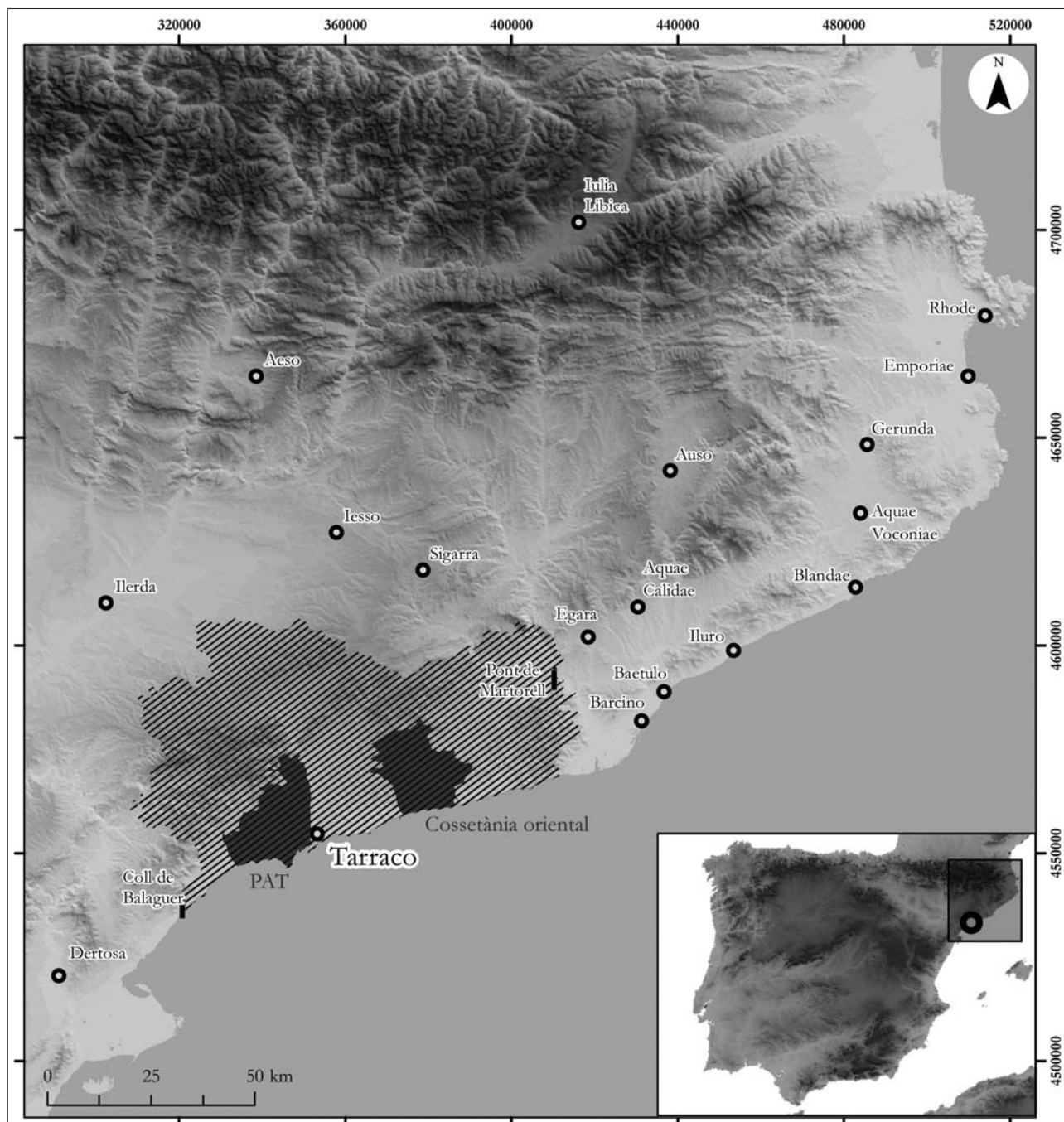

Figura 1. Mapa de situació del territori de Tàrraco i límits suposats. La superfície proposada es calcula en uns 4.400 km². Marcades, l'àrea del PAT i l'àrea de la Cossetània oriental.

Dins d'aquests corrents teòrics, es van generar els primers estudis de conjunt que es van anar aplicant al Camp de Tarragona a partir d'aleshores.

Precedents d'estudis de territori

Dins d'aquest panorama teòric, s'ha d'entendre el fort desenvolupament metodològic i el gran impuls

pràctic que van tenir les prospeccions superficials en els anys vuitanta i noranta del segle xx. Aquesta tendència va ser liderada per arqueòlegs britànics, dins de l'arqueologia processual, i es va estendre amb gran intensitat a la regió mediterrània,¹ a partir dels treballs exemplars de la British School de Roma a l'àrea del sud d'Etrúria.² Des d'aquest enfocament, entre 1985 i 1990, l'ager de *Tarraco*, especialment en la zona de l'Alt Camp, es va veure beneficiat d'un projecte d'in-

1. Vegeu Barker i Lloyd 1991.

2. Potter 1979.

vestigació centrat en les prospeccions superficials sistemàtiques, pel sistema de transsectes, liderat per Simon Keay (Carreté, Keay i Millett 1995). D'altra banda, dins de l'escola marxista, ja a finals dels noranta, Isaïes Arrayás (2005) va fer el seu estudi de la morfologia històrica de l'*ager* de *Tarraco*.

D'altra banda, la zona de la Cossetània oriental, centrada en les comarques del Penedès i del Garraf, ha estat a bastament treballada per diversos grups de recerca, que s'han ocupat tant dels jaciments individualitzats com del conjunt del territori. L'equip d'investigació liderat per J. Sanmartí i J. Santacana s'ha centrat en la zona costanera de la comarca del Baix Penedès (Miret, Sanmartí i Santacana 1984; 1991; Asensio *et al.* 2001; Sanmartí 2001; 2004; Ruiz i Sanmartí 2003; Sanmartí i Santacana 2005; Belarte i Sanmartí 2007), on, en la dècada dels vuitanta del segle xx, ha estat pioner al país en l'aplicació de les teories de l'arqueologia espacial, i on, a la fi de la dècada dels noranta i els inicis del segle xxi, les anàlisis d'economia política, dins de les teories del pensament neoevolucionista nord-americà d'A. Johnson i T. Earle (2000), han dut Joan Sanmartí a liderar un grup d'investigadors que ha treballat sobre el tema del canvi social i la introducció de l'estructura d'estat. L'equip d'A. López (López i Fierro 2000) s'ha centrat en el jaciment de Darró i la seva regió. M. Miret (2003; Miret, Sanmartí i Santacana 1986) també ha treballat el poblament del Garraf. Cap a la fi de la dècada dels noranta del segle xx, alguns de nosaltres (Guitart, Palet i Prevosti 2003; *íd.* en premsa) vam aplicar la teoria dels estudis de paisatge a la comarca del Baix Penedès. La zona de la Cossetània oriental, doncs, és més ben coneguda que l'occidental i està molt més madura per fer-hi valoracions de conjunt. Amb tot, haurem d'esperar a conèixer a fons tot el territori de *Tarraco* per poder fer una interpretació aprofundida del funcionament del conjunt de la ciutat romana, com un sistema.

Per contra, la part occidental de l'*ager* de *Tarraco*, com hem dit, està molt menys treballada. La investigació de J. M. Carreté, S. Keay i M. Millett (1995) es va centrar en el territori immediat a Tarragona, les comarques del Tarragonès i l'Alt Camp. Aquest estudi es va basar en la realització d'una prospecció sistemàtica del territori pel sistema de mostreig (mitjançant quatre transsectes), amb la qual cosa no pretén ser un estudi detallat de l'antic *territorium*, sinó una aproximació al conjunt a partir d'una mostra. Es va centrar fonamentalment en la zona de l'Alt Camp, tot tocant parcialment el Tarragonès i el Baix Camp. La recerca es va focalitzar bàsicament en l'estructura del poblament, la seva economia i les xarxes comercials, i va arribar a unes conclusions que es van extrapolar al conjunt del Camp de Tarragona.

El treball d'I. Arrayás (2005) té per objecte tot el Camp de Tarragona, entre els segles iii i i aC, i se centra

en la problemàtica del pas de les estructures indígenes a les romanes. Es basa en la documentació arqueològica de l'IPAC (Inventari del Patrimoni Arqueològic de Catalunya). Fa un estudi històric i de la morfologia del territori, i acaba proposant un reassentament del poblament ibèric en el tercer quart de segle ii aC, mitjançant un cadastre, que considera segurament centuriat.

En l'esmentat estudi del paisatge antic del Baix Penedès realitzat per nosaltres (Guitart, Palet i Prevosti 2003), el treball es va dur a terme dins del marc més ampli dels estudis de paisatge, fet que va comportar la integració d'estudis del poblament, sobre la base de prospeccions intensives i extensives –amb tractament de tecnologia SIG–, de l'estudi de la morfologia del territori, d'anàlisis pol·líniques, i d'un estudi de geologia sedimentològica. Amb això es va intentar la reconstrucció diacrònica no sols dels assentaments humans, sinó també del seu entorn, així com la interrelació entre ambdós generadors d'*inputs* dins del mateix sistema de paisatge. Un dels resultats remarcables d'aquest estudi va ser constatar el tall important en l'evolució del poblament que hi ha entre el període ibèric i el romà, amb una intensificació sense precedents, a la regió, del poblament rural dispers en època republicana, amb un moment clau, entorn del 100 aC, i amb una concentració important a partir d'època d'August, en què la regió s'integra en el sistema de la vil·la romana. El període tardoromà estaria marcat per una concentració del poblament encara més important al voltant dels pocs establiments rurals que es troben al camp. Una altra conclusió remarcable va ser constatar l'existència d'una centuriació antiga al Baix Penedès, d'origen romà (Palet 2003), probablement augustiana, la qual cosa indica l'existència d'una àrea rural perfectament organitzada i que sens dubte havia d'estar densament poblada.

Precedents d'estudi dels jaciments

L'estudi arqueològic individualitzat dels jaciments, en la zona d'estudi del PAT, té una llarga tradició, que hem de remuntar al segle xvi, amb l'obra de Ll. Pons d'Icart. Amb tot, cal dir que a causa del focus d'atenció que ha representat el nucli urbà de *Tarraco* i la monumentalitat de la seva arqueologia, el territori corresponent a la ciutat ha quedat sempre en segon terme i ha despertat molta menys preocupació. En el segle xix, la documentació i salvaguarda dels jaciments rurals es va fer més conscient i activa, amb la figura de B. Hernández Sanahuja, per bé que també mereixen consideració S. Babot, C. Vidal, A. M. Gibert, mossèn Pié o A. del Arco. Amb tot, va ser en el segle xx quan la consciència del valor històric de les restes arqueològiques rurals es va anar generalitzant. En aquest segle cal destacar la figura de S. Vilaseca, del Museu de Reus, qui amb

els seus col·laboradors, J. Guinovart, M. Carreras i R. Capdevila, va dur a terme la tasca voluntària de més abast del Camp de Tarragona. Ll. Papiol, E. Vallès, J. M. Sabaté i mossèn Guitert, entre d'altres, també han contribuït en aquesta labor de rescat de documentació des del voluntariat. En els anys setanta del segle xx, el Grup de Recerques Arqueològiques de Vila-seca, sota el lideratge de Joan Ferrando, va fer una tasca important a la zona de Salou i Vila-seca, que malauradament no es va publicar, tret d'alguna documentació transmesa a M. Adserias, qui va publicar un treball amb un catàleg dels jaciments d'aquests dos municipis, per bé que mancat d'una bona cartografia. Per la seva banda, Valeriano Romero ha desenvolupat una vasta labor de camp, centrada especialment en els municipis de Riudoms i Cambrils, de prospecció i documentació, també completament gratuïta i de gran abast, seguida d'un esforç de publicació important als butlletins locals. Va preocupar-se de fer una catalogació i ordenació modelica de les peces, i també cal destacar el seu capteniment divulgador, en crear el museu de Riudoms.

En canvi, des de l'arqueologia oficial, durant bona part del segle xx, es van dedicar pocs esforços a l'arqueologia rural i es va focalitzar l'activitat en algunes de les vil·les més riques del territori, com Centcelles i els Munts.

A les darreres dècades del segle, des del Museu de Reus, on Jaume Massó ha pres el relleu de Salvador Vilaseca, s'ha seguit intensament amb la tasca de prospecció, documentació i salvaguarda de jaciments arqueològics. La seva activitat va ser especialment intensa en les dues darreres dècades del segle xx. A la zona de la Selva del Camp i d'Alcover, J. M. Vergès, A. Ollé i J. F. Roig també han fet una labor notable. Mercès a aquesta activitat, sovint de voluntariat, s'han salvat per al coneixement científic una sèrie d'assentaments rurals i s'han aplegat col·leccions de materials arqueològics, com les que es conserven al Museu Nacional Arqueològic de Tarragona (MNAT), al Museu d'Arqueologia Salvador Vilaseca de Reus, al Museu Municipal de Riudoms, al Museu de Cambrils, al Museu d'Alcover, a l'Ajuntament de Vila-seca o al Mas de Valls, totes elles estudiades en aquest projecte —excepte les del MNAT.

Tanmateix, es coneix una bona quantitat de jaciments, gràcies a les tasques de l'arqueologia preventiva que s'han desenvolupat a partir de l'adveniment de la democràcia. Ja des dels anys seixanta del segle xx, la ràpida transformació dels voltants de Tarragona en àrea industrial va provocar l'afectació de molts jaciments. La realització de diferents intervencions d'urgència, especialment a partir dels anys noranta, ha permès documentar arqueològicament una sèrie d'assentaments rurals romans, per bé que la majoria només de forma parcial, en funció de les obres o moviments de terra

realitzats. Aquest procés continua a l'inici del segle xxi, amb la qual cosa s'està generant una informació important i creixent sobre el poblament rural de *Tarraco*.

Actualment disposem també d'una eina de treball imprescindible com és l'Inventari del Patrimoni Arqueològic de Catalunya (IPAC), corresponent a la recollida de dades i les prospeccions encomanades per la Direcció General de Patrimoni de la Generalitat de Catalunya a diversos arqueòlegs, per tal de documentar i protegir els jaciments arqueològics coneguts al país. La finalitat d'aquest inventari és la catalogació per a la protecció i la gestió dels jaciments, però també ha estat una de les bases de les quals s'ha partit per dur a terme qualsevol estudi de territori.

Plantejament de la recerca

El PAT s'emmarca dins del projecte a llarg termini d'estudi global de tot l'ager de *Tarraco*, des de la perspectiva dels estudis de paisatge. Dins del nostre plantejament teòric i metodològic, l'ideal hauria estat poder donar el tractament de conjunt unitari a tot aquest espai, que guarda el sentit de constituir juntament amb el centre urbà el conjunt d'una ciutat antiga, és a dir, una *civitas*. Això hauria permès tractar-lo en conseqüència com el funcionament d'un sistema. Ara bé, l'amplitud enorme del territori de l'antiga capital de la Hispània Tarraconense ens ha obligat a abordar-lo per parts més petites, ja que resultaria pràcticament inviable d'estudiar-lo en un projecte únic. L'estat de la recerca, tal com l'acabem d'avaluar, hem vist que ens enfronta a un territori amb àrees molt desigualment treballades i també amb jaciments amb força divergència de nivells de coneixement.

Entenem que l'objectiu de fer l'estudi del paisatge obliga a abordar-lo des de la dimensió de la història microregional. En aquest sentit, hem triat una comarca —davant de la necessitat de restringir-nos a una part del territori— a l'hora de fer un estudi detallat de poblament antic i de paisatge. La comarca ens ha semblat la unitat idònia, que permet ser abordada com un estudi microregional. En aquest mateix sentit, es va realitzar la primera fase del projecte, centrada en la comarca del Baix Penedès (Guitart, Palet i Prevosti 2003; íd. en premsa). En l'actual edició (PAT), ens hem centrat en la comarca del Baix Camp, per bé que hi hem sumat la part de la comarca del Tarragonès a la dreta del riu Francolí, car pensem que geològicament, i també geogràficament, formen una unitat. El mateix passa amb el municipi d'Alcover, que si bé per geografia humana pertany a l'Alt Camp,³ geològicament forma part del Baix Camp i a més està situat a la dreta del riu Franco-

3. Existeix la tendència consuetudinària dels habitants d'Alcover d'anar a Valls a mercat, així com de considerar aquesta població com el seu centre de serveis.

lí. Així doncs, l'àrea d'estudi queda justificada pel fet de ser la part del Camp de Tarragona situada a la dreta del Francolí, àrea que guarda una unitat geològica i de situació geogràfica incontestable. Creiem, doncs, que representa una unitat d'aproximació idònia per al nostre projecte. La superfície total de la nostra àrea d'estudi és de 345 km² (fig. 2).

Considerem, doncs, que des de la perspectiva dels estudis de paisatge, la comarca resulta una unitat de treball apropiada. Triem la comarca perquè és una extensió de territori més reduïda que la regió, que guarda, però, unitat, arran de les seves característiques fisiogràfiques,

per raons històriques de persistència de demarcacions i costums comuns, i per l'afinitat de les activitats econòmiques i socials. Es tracta, doncs, d'una àrea geogràfica prou petita per poder ser abordada en profunditat i prou gran per tenir una entitat pròpia, que obliga a entendre-la per ella sola com una unitat o sistema.

Remarquem que és important, a l'hora de plantejar projectes d'estudi del paisatge i prospeccions de territori, anar amb compte també de no prendre com a objectiu zones massa petites. En els darrers anys, en els projectes de prospeccions de territoris de la Mediterrània, s'ha tendit a fer projectes d'espais molt petits, en

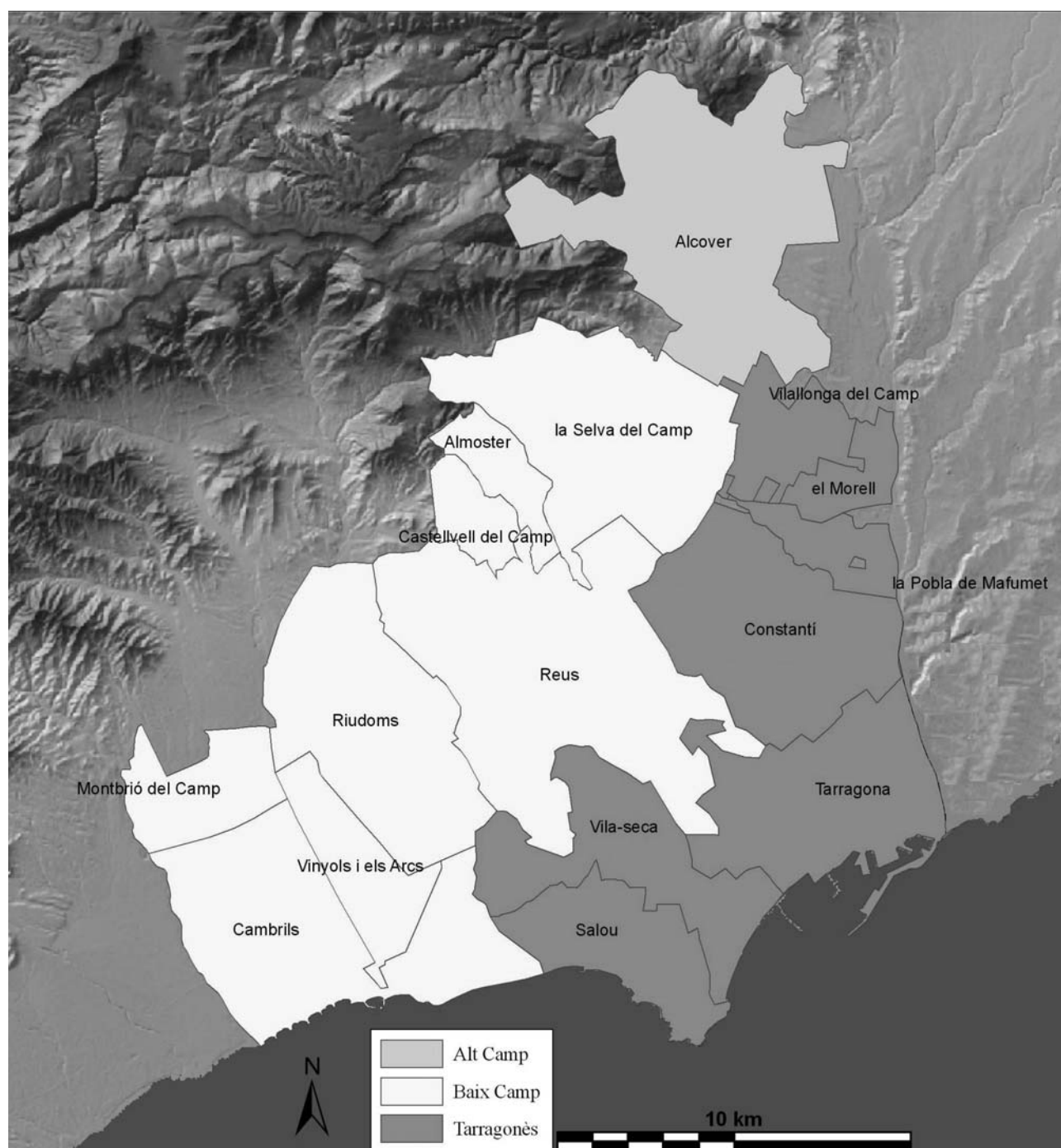

Figura 2. Mapa de l'àrea d'estudi del PAT, de 345 km².

funció de la minuciositat de la recerca, la sofisticació creixent de la metodologia i les possibilitats reals d'investigació aprofundida dels equips. Per bé que a l'hora de fer els treballs de síntesi, i especialment les valoracions comparatives entre diferents projectes, es fa molt més difícil d'avaluar un gran trencaclosques de petits territoris que no pas les grans àrees, com les dels projectes dels inicis de la tradició d'estudis de territoris de la Mediterrània, que tenen per si mateixos una unitat històrica i geogràfica i que per tant donen uns resultats més unitaris i menys esbiaixats per factors anecdòtics, com podria ser l'exemple paradigmàtic de l'Etrúria meridional⁴ (vegeu Alcock i Cherry 2004).

Pel que fa a les dimensions temporals, hem aplicat la visió de llarga durada, pròpia dels estudis de paisatge (Braudel 1949; 2001). Tot i que, com hem dit, el focus central del nostre interès reposa en la ciutat romana, treballem dins del marc diacrònic de l'evolució del paisatge. Per tenir la visió de llarga durada ens centrem també en l'etapa ibèrica, per bé que en les prospeccions hem estat oberts a recollir les dades de la prehistòria o de l'època medieval, que hem pogut trobar. Amb tot, també ens interessen els esdeveniments de curt termini, tot i que sovint són molt difícils de conèixer a la regió que estudiem. Les conjuntures de termini mitjà, que marquen les evolucions econòmiques, socials, polítiques i demogràfiques, en alguns casos resulten més accessibles al registre arqueològic. Ara bé, l'evolució del paisatge s'ha d'emmarcar en els processos de molt llarga durada, que han deixat la petjada irreversible en el medi i es poden llegir en el registre del paisatge, arqueològic i natural. Per tant, ens ocupem del període ibèric, del romà i de la tardoantiguitat, és a dir, arrodonim entre el 500 aC i el 714 dC.

Remarquem finalment que el PAT també està integrat, tal com ja hem esmentat, en el programa de la Unió Acadèmica Internacional *Tabula Imperii Romani* - *Forma Orbis Romani*, que desenvolupa estudis coordinats per diverses institucions científiques, amb la finalitat de disposar d'una cartografia tan precisa com sigui possible, i a diverses escales, dels assentaments i els vestigis (tant rurals com urbans) de tot el món romà. Així, el volum de conclusions del PAT, amb la base de dades i la seva cartografia, esdevindrà també el volum corresponent de la *Forma Conventus Tarracoenensis*, projecte que constitueix la contribució catalana a aquest programa internacional.

Estructura de la recerca

El plantejament de fer un estudi de paisatge antic tal com l'hem proposat comporta un treball multidisciplinari, on s'integren els estudis de geologia, pa-

leobiologia, morfologia del territori i poblament, per obtenir la visió de la dinàmica de tot el sistema, les formes d'adaptació i d'explotació del medi i la seva transformació. Fins aquí, la integració dels diferents camps d'estudi esmentats, ha estat l'habitual en els estudis de paisatge i de territori.

Ara bé, en el treball present, des del plantejament metodològic proposat, amb una forta base i motivació històrica, ens ha semblat que el projecte requeria donar el protagonisme que es mereixen als estudis d'epigrafia, com una ampliació de les dades del poblament, en un esforç per integrar tota la informació sobre els diferents aspectes que conformen el sistema. En aquest sentit, pensem que el treball resulta innovador, perquè en general s'ha tendit a fer els estudis epigràfics de forma força aïllada i aquí, en canvi, ens plantejem l'epigrafia de la ciutat de *Tarraco* centrada en el seu *territorium*, per bé que considerada en estreta relació amb la del nucli urbà. S'ha elaborat, doncs, el corpus de l'epigrafia de l'àrea rural de la ciutat, que ha permès la investigació sobre el tema centrada a l'*ager*. Per descomptat que això requereix una comparació constant amb l'epigrafia del nucli urbà, perfectament ben treballada al *RIT* i al *CIL* II², 14. Ara bé, cal remarcar que l'estudi només centrat en les inscripcions de l'*ager* d'una ciutat no té precedents, i menys lligat a un estudi global del territori i del paisatge com el que planteja el PAT. Si la finalitat darrera del treball és el coneixement històric, l'estudi de l'epigrafia dels jaciments rurals, que habitualment ha estat força menystinguda, creiem que ha d'ajudar enormement a interpretar-los.

Així doncs, l'estructura del treball queda reflectida en la publicació dels resultats. D'una banda tenim el plantejament global i metodològic, acompanyat de l'exposició de la problemàtica històrica de la ciutat de *Tarraco*, presentada com a punt de partida i motivació de la recerca. El projecte es fonamenta, doncs, en la voluntat d'aprofundir en la investigació històrica de *Tarraco*. Ara bé, el plantejament metodològic està dins de la línia dels estudis de paisatge, de forma que entenem la història des d'aquesta forma global d'abordar-la, és a dir, des del funcionalment sistèmic. És per això que dediquem el primer volum de l'obra no tan sols al plantejament històric sinó també a l'estudi del marc natural i la transformació antròpica que s'hi ha anat ocasionant: la morfologia del territori, la geologia, la paleobiologia (la flora, els cultius, la fauna i els animals domèstics) i el clima.

El segon volum es dedica a l'estudi del poblament, dins del qual s'han realitzat prospeccions extensives (a tots els jaciments coneguts) i prospeccions intensives (s'ha fet la cobertura sistemàtica de tres transsectes), així com prospeccions geofísiques. També s'han realitzat estudis particulars de diversos jaciments seleccionats, que van des d'estudis particulars de col·leccions

4. Ward-Perkins 1965; Potter 1979.

de ceràmiques, analítiques d'escòries o de marbres, fins a excavacions als jaciments de les Bassasses i Molins Nous, i l'estudi de les importants vil·les del Mas d'en Gras i dels Antigons. Aquestes darreres són monografies independents; la primera, *La vil·la romana del Mas d'en Gras (Vila-seca, Tarragonès)*, ja la va publicar l'ICAC el 2008 dins la col·lecció *Hic et Nunc*, i la segona constitueix el volum quart del PAT.

L'estudi de conjunt dels aspectes econòmics inclou la producció d'oli, la producció de vi, la producció de cereals, els sistemes d'emmagatzematge, les eines agrícoles, els forns de calç, la metal·lúrgia i els tèxtils. Es dedica un apartat especial a l'estudi de les terrisseries, activitat econòmica de la qual es conserven els testimonis arqueològics més rics, tant de les instal·lacions dels obradors i forns com dels productes: àmfores, *tegulae*, *dolia*, ceràmica comuna i antefixes. En alguns casos, aquests productes presenten segells o marques, l'estudi dels quals també s'ha abordat. S'han seleccionat dues terrisseries, Mas d'en Corts i la Canaleta, que, per la seva importància i representativitat, també s'han tractat de forma monogràfica.

L'epigrafia es presenta en un volum a part. A l'hora de plantejar aquest tema, es va decidir fer l'estudi epigràfic no sols de la zona d'estudi del PAT, sinó de tot l'*ager* de *Tarraco*. Si en l'estudi del poblament, o bé en l'estudi de la geologia, de la paleobiologia o de la morfologia, això no ha estat possible i, com hem justificat més amunt, cal anar per parts petites, microregionals, per poder abordar amb la profunditat que calia aquests temes, en canvi en els estudis epigràfics era factible d'abraçar tot l'*ager* de *Tarraco* de cop. Això ha representat una feina de dos anys, per bé que ha valgut la pena tenir-ne la visió global per poder fer una interpretació més correcta, des del detall fins al conjunt.

Per fer la reflexió deguda sobre els resultats del treball, s'ha convocat el simposi «*L'ager Tarraconen-*

sis. Paisatge, poblament, cultura material i història», (constituirà el volum cinquè d'aquesta obra), amb una rica aportació tant de temes que amplien i completen els estudis del projecte, com de temes que ofereixen contrastos i comparacions amb altres territoris d'altres ciutats romanes. Les actes d'aquest simposi s'aplegaran al volum cinquè de les publicacions del PAT.

El sisè volum, finalment, recollirà el catàleg de jaciments, les conclusions i els índexs, i constituirà alhora el volum de la *Forma Orbis Romani*. Amb les conclusions es pretén interrelacionar tots els apartats i estudis particulars realitzats al llarg del projecte, així com fer-nos ressò de les riques reflexions sorgides en el desenvolupament del treball i del simposi.

Col·laboradors del PAT

El «Projecte Ager Tarraconensis (PAT). Estudi del paisatge arqueològic a la dreta del Francolí» s'ha dut a terme gràcies a la signatura d'un conveni entre l'empresa Acesa-Abertis, l'Institut d'Estudis Catalans, l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica, la Diputació de Tarragona, la Universitat Rovira i Virgili, el Consell Comarcal del Baix Camp, el Consell Comarcal del Tarragonès i els ajuntaments d'Alcover, Almorès, Cambrils, Castellvell del Camp, Constantí, Montbrió del Camp, el Morell, la Poble de Mafumet, Reus, Riudoms, Salou, la Selva del Camp, Tarragona, Vilallonga del Camp, Vila-seca i Vinyols i els Arcs. L'empresa Acesa-Abertis ha finançat el projecte. També s'han compromès a finançar-ne la publicació la Diputació de Tarragona i l'Ajuntament de Tarragona. Creiem que aquest model de procediment ha estat idoni per a un projecte de recerca de fort entroncament amb el territori, com és el present, i demostra un capteniment de valoració de les arrels d'aquests pobles i de la història

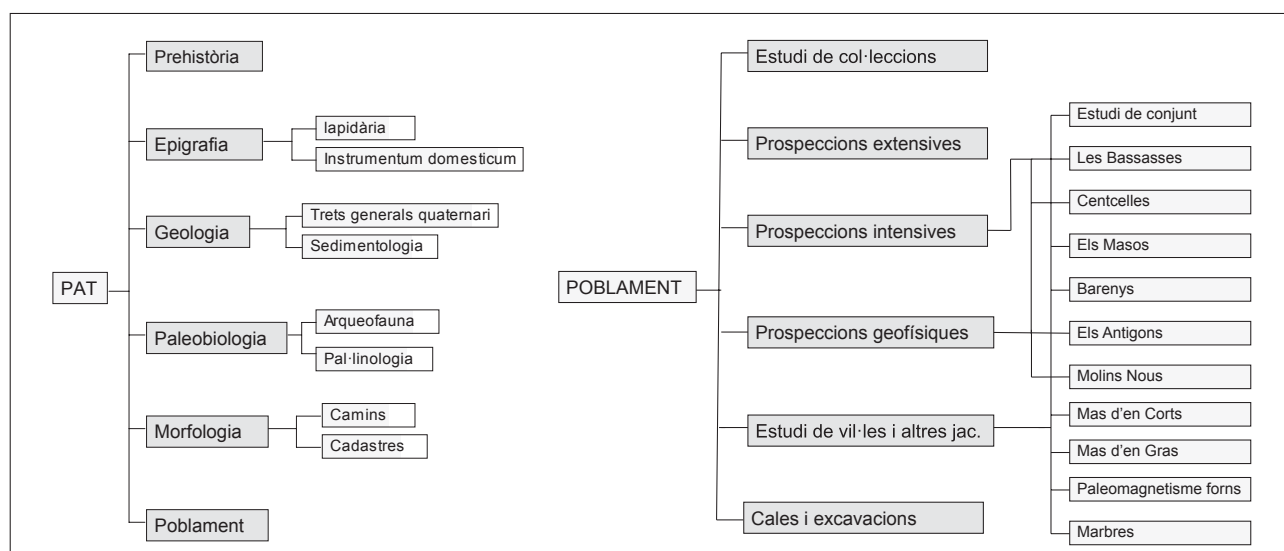

Figura 3. Organigrama del PAT.

del seu entorn per part de totes les entitats implicades, especialment notòries en el cas d'Acesa-Abertis. Volem fer constar que estem molt agraïts als ajuntaments dels municipis on hem treballat per les facilitats que ens han posat a l'abast, així com per l'acolliment en les sessions anuals de seguiment dels treballs que ens han brindat els ajuntaments de Reus, Cambrils i Vila-seca. També ho estem enormement als propietaris dels camps que hem prospectat, i en general a la gent de les diverses localitats, per la seva generositat de deixar-nos entrar a les seves finques privades, i d'oferir-nos encara informació de valor per al nostre treball. Tots plegats han evidenciat una gran altura cultural i generositat envers el patrimoni arqueològic i paisatgístic, que és un bé comú que cal preservar amb l'esforç de tothom.

Així mateix, expressem el nostre més viu agraïment a una sèrie de persones que ens han ajudat a localitzar els jaciments o que ens n'han facilitat informació, en el transcurs de les prospeccions extensives: Maria Adserias, Ramon Capdevila, Montserrat García, Gerard Martí, Jaume Massó, Pedro Otiña, Andreu Ollé, Joan Francesc Roig, Valeriano Romero, Josep M. Vergès, Sr. Martorell (Mas de Valls, empresa De Muller), Mireia Ciuraneta (museu de Riudoms) i família Ferrando (Vila-seca). També a les empreses Codex, Némesis i Cota 64, per la informació i la documentació gràfica que ens han facilitat sobre els jaciments rurals de Tarraco. A tots ells i a tots els companys arqueòlegs, de l'ICAC i de la resta d'institucions, que en algun moment ens han ajudat dins del procés de desenvolupament del PAT, els fem arribar el nostre reconeixement per la generositat i l'interès envers la ciència que a tots ens uneix, que és l'arqueologia.

Bibliografia

- ALCOCK, S. E.; CHERRY, J. 2004: *Side-by-Side Survey*, Oxbow Books, Oxford.
- ARRAYÁS, I. 2005: *Morfología histórica del territorio de Tarraco (ss. III-I a.C.)*, Instrumenta 19, Universitat de Barcelona, Barcelona.
- ASENSIO, D.; MORER, J.; RIGO, A.; SANMARTÍ, J. 2001: «Les formes d'organització social i econòmica a la Cossetània ibèrica: noves dades sobre l'evolució i tipologia dels assentaments entre els segles VI-II a.C.», a: BUXÓ, R.; PONS, E. (ed.). *L'hàbitat protohistòric a Catalunya, Rosselló i Lluçanès occidental. Actualitat de l'arqueologia de l'edat del ferro*, Sèrie Monogràfica 19, Girona.
- BARKER, G.; LLOYD, J. (ed.) 1991: *Roman Landscapes. Archaeological survey in the Mediterranean Region*, Archaeological Monographs of the British School at Rome 2, Londres.
- BELARTE, C.; SANMARTÍ, J. (ed.) 2007: *De les comunitats locals als estats arcaics: la formació de les societats complexes a la costa del Mediterrani occidental. Homenatge a Miquel Cura*, Arqueomediterrània 9.
- BRAUDEL, F. 1949: *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*, Librairie Armand Colin, París.
- 2001: *El Mediterráneo y el mundo mediterráneo en la época de Felipe II*, Fondo de Cultura Económica de España.
- CARRETÉ, J. M.; KEAY, S.; MILLETT, M. 1995: *A Roman Provincial Capital and its Hinterland. The survey of the territory of Tarragona, Spain, 1985-1990*, Journal of Roman Archaeology, Supplementary Series 15, Ann Arbor, Oxford.
- GUITART, J.; PALET, J. M.; PREVOSTI, M. (ed.) 2003: *Territoris antics a la Mediterrània i a la Cossetània oriental*, Generalitat de Catalunya, Barcelona.
- *Forma Orbis Romani. Tarraco 1*, Ed. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona [en premsa].
- JOHNSON, A. W.; EARLE, T. K. 2000: *The evolution of human societies. From Foraging Group to Agrarian State*, Stanford University Press, Stanford (1a edició 1987).
- LÓPEZ, A.; FIERRO, J. 2000: «Darró i el poblament ibèric al Garraf», a: BUXÓ, R.; PONS, E. (ed.). *L'hàbitat protohistòric a Catalunya, Rosselló i Lluçanès occidental. Actualitat de l'arqueologia de l'edat del ferro*, Sèrie Monogràfica 19, Girona, 43-58.
- MIRET, M. 2003: «El poblament d'època ibèrica i romana a la costa oriental de la Cossetània: la comarca del Garraf», a: GUITART, J.; PALET, J. M.; PREVOSTI, M. (ed.). *Territoris antics a la Mediterrània i a la Cossetània oriental*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 363-376.
- MIRET, M.; SANMARTÍ, J.; SANTACANA, J. 1984: «Distribución espacial de núcleos ibéricos: un ejemplo en el litoral catalán», *Arqueología Espacial* 4, Terol, 173-186.
- 1986: «La evolución y el cambio de modelo de poblamiento ibérico ante la romanización», a: *Los asentamientos ibéricos ante la romanización*, Madrid (pub. 1987), 79-88.
- 1991: «From indigenous structures to the roman world: models for the occupation of central coastal Catalunya», *Roman Landscapes*, Archaeological Monographs of the British School at Rome 2, Londres, 47-53.
- PALET, J. M. 2003: «L'organització del paisatge agrari al Penedès i les centuriacions del territori de Tarraco: estudi arqueomorfològic», a: GUITART, J.; PALET, J. M.; PREVOSTI, M. (ed.). *Territoris antics a la Mediterrània i a la Cossetània oriental*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 211-229.
- POTTER, T. W. 1979: *The Changing Landscape of South Etruria*, Elek, Londres.
- REMOLÀ, J. A. (coord.) 2006: *El territori de Tarraco: vil·les romanes del Camp de Tarragona*, Fòrum 13:

Temes d'història i d'arqueologia tarragonines, Tarragona.

RUIZ, A.; SANMARTÍ, J. 2003: «Models comparats de poblament entre els ibers del nord i del sud», a: GUITART, J.; PALET, J. M.; PREVOSTI, M. (ed.). *Territoris antics a la Mediterrània i a la Cossetània oriental*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 39-57.

SANMARTÍ, J. 2001: «Territoris i escales d'integració política a la costa de Catalunya durant el període ibèric ple (segles IV-III aC)», a: *Territori polític i ter-*

ritori rural durant l'edat del Ferro a la Mediterrània Occidental. Actes de la Taula Rodona celebrada a Ullastret, Monografies d'Ullastret 2, 23-38.

– 2004: «From local groups to early states: the development of complexity in protohistoric Catalonia», *Pyrenae* 35, vol. 1, Barcelona, 7-41.

SANMARTÍ, J.; SANTACANA, J. 2005: *Els ibers del nord*, Ed. Dalmau, Barcelona.

WARD-PERKINS, J. 1965: *Landscape and History in Central Italy*, 2nd J. L. Myres Memorial Lecture, Ed. B. H. Blackwell, Oxford.